

gyakran anonim szerzői, kik voltak valószínűleg a középkori mágusok. Mivel a mágia (elméleti) művelői a közép- és kora újkorban a legműveltebb társadalmi rétegekből, az írástudók nem túl népes táborából kerültek ki, a vizsgált közeg az egyetemi professzoroké, filozófusoké és elsősorban a klerusé, tehát mindenképpen az értelmiségi világ. Láng Benedek annak is utánajár, hogy legenda-e csupán, vagy valóban léteztek „mágusiskolák” Európában, ahol e mesterséget el lehetett sajátítani. Mi igaz Johannes Manlius állításából, mely szerint maga Faustus is Krakkóban tanult mágiát?

Vajon a középkori mágusok igazán hittek-e sokszor bizarr experimentumaikban, hajmeresztő praktikáikban? Gyakori sikertelenségük után sem kételkedtek módszereik helyességében? Miért nem vették tudomásul, ha mágikus eljárásaik nem állták ki a gyakorlat próbáját? Láng Benedek válasza arra figyelmeztet, hogy hiba volna a középkori „mágusok” tevékenységéről, módszereiről a történeti összefüggésekből kiragadva, a modern tudomány vívmányainak birtokában ítélni. Egy-egy elmélet helytállóságát a középkorban nem próbálták kísérletsorozatokkal igazolni, és a középkori tudós ugyanolyan nehezen vetett el egy számára kedves teóriát, még ha a tapasztalat makacsul rácsúfolta is az elméletből következő elvárásaira, mint a mai. Többnyire inkább a külső tényezőket okolta a sikertelenségért: dacos démonokat, a rosszszul megválasztott vagy silány alapanyagot, a nem megfelelő csillagállást és hasonlókat. Az igazi mai kérdés az, hogy az adott korban, a rendelkezésre álló ismeretanyag és az uralkodó intellektuális tendenciák tükrében az emberi kíváncsiság és a kreatív gondolkodás milyen érdekes és különleges utakat járt be – függetlenül attól, lettek-e a mai ember számára is kézzelfogható eredményei, hozzájárult-e technikai vívmányok megszületéséhez.

Mitől lett egy mágiatípus természetes és ezáltal legitim, elfogadható? Mi

különböztette meg a természetes mágiával foglalkozó írástudót a nem természetes mágia művelőjétől? Valóban éles volt-e köztük a választóvonal? Mivel járultak hozzá az egyház elítélő rendeletei a mágia koronként és szerzőnként változó definícióihoz? Ahol lehet, Láng Benedek válaszolni próbál e kérdésekre, és bemutatja a probléma lényegét ott, ahol egyértelmű válasz nem adható.

A tudományos igénnyel megírt kis kötet cseppet sem száraz olvasmány. A téma tálcán kínálja a hihetetlen, meghökkenítő történeteket, kígyók-békák fogyasztásától a kristálygömb körül táncoló angyalokig, melyeket a szerző ügyesen illeszt elemzéseibe.

A könyv több hasznos kiegészítéssel zárul. Az epilógus kitekint a hermetikus-mágikus szövegek (első) reneszánszára, az utószó összegzi a mágiakutatás mai helyzetét, irodalomjegyzékében pedig nemcsak a szakirodalom és a forráskiadványok legújabb és legfontosabb darabjait sorolja fel, hanem azokat az internetes oldalakat is, ahol elektronikus formában számos, máshol nem publikált cikk és kép elérhető.

BOBORY DÓRA

Pólya Tibor: Identitás az elbeszélésben

**SZOCIÁLIS IDENTITÁS ÉS NARRATÍV
PERSPEKTÍVA**

*Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2007.
103 old., 1680 Ft (Szöveg és Lélek)*

A László János által szerkesztett sorozat tizedik kötete Pólya Tibor legújabb narratív pszichológiai vizsgálati eredményeit mutatja be. Kognitív és narratív nézőpontból tárgyalja a szociális identitás és a narratív perspektíva vi-

szonyát, az ismeretek vagy a tudás tanulmányozása helyett a szubjektív tapasztalatok vizsgálatára helyezve a hangsúlyt. Az elméleti kiindulópont az a feltevés alkotja, hogy a velünk a világban történő „események jelentését úgy értjük meg”, hogy narratív struktúrába szervezzük őket. Tapasztalataink is ily módon szerveződnek. A felhasznált struktúrákat nagyrészt a személy identitásállapota határozza meg. Identitásállapoton a szerző a szociális identitáshoz kapcsolódó tapasztalatok együttesét érti, és arra kíváncsi, milyen összefüggés van ezen állapot és az élettörténeti elbeszélés narratív struktúrája között.

A narratív pszichológiai megközelítések elsősorban az identitás személyes oldalára vonatkoznak, az identitás fogalmába azonban beletartozik szociális oldala is, figyelmeztet Pólya, aki szerint ezen „a személy csoportba tartozásából eredő jellemzőit értjük” (12. old.). A szociális identitás konstruktumát a narratív pszichológia a nemzeti történelem és a személyes élettörténet elbeszélésein keresztül vizsgálja. A nemzeti csoporttörténetek kognitív hátteret, jelentésem kereteket biztosítanak az individuum életeseményeinek értelmezéséhez. Az amerikaiakra például a „román” (értsd: szerelmi történet) és a hősmítosz a jellemző, a magyar nemzeti identitás pedig a hiány és a veszteség mentén szerveződik – azt sajnos nem tudjuk meg, hogyan alakulhat ki egy ilyen narratív hiánystruktúra.

A könyv elsőként a szociális identitás konstruktumával és annak ontogenezisével ismerteti meg, egy tisztességes szakdolgozat módjára áttekintve a releváns és kevésbé releváns szociálpszichológiai szakirodalmat. Aki már sok szociálpszichológiai elmélettel találkozott, bizonyára hozzászólt, hogy olykor evidenciákkal találkozik pszichológiai köntösbe, szakterminusokba csomagolva: az egyik kutatás végeredménye például az, hogy Primo Levi *Ember ez?* című koncentrációs tá-

bori emlékezéseiben a szereplők besorolhatók a saját csoport és a nem saját csoport kategóriába. (Néhány ilyen semmitmondó hivatkozás átmenetileg kiábrándítja az olvasót.)

A szerző vizsgálata alapjaként Henri Tajfel szociálisidentitás-elméletét mutatja be. A társas identitás az énfogalom azon aspektusait jelenti, „amelyek a csoporttagságunkról alkotott tudásunkból és érzelmeinkből táplálkoznak” (Smith, Eliot R. – Diane M. Mackie: *Szociálpszichológia*. Osiris, Bp., 2001. 321. old.). A szociális identitás tehát nem vezethető vissza a személyes identitásra, mert e kettő egymással ellentétesen jut érvényre. Ezt az igen kérdéses állítást Pólya minden további nélkül elfogadja, az empirikus bizonyítékok meglétére való hivatkozással, továbbá mert „összhangban van” a narratív megközelítés antieszencialista szelf-felfogásával. Majd ismerteti J. C. Turner kontinuos szelf-kategorizációs elméletét. Az önkategorizáció „az a folyamat, amelynek során önmagunkat egy csoport tagjaként azonosítjuk” (uo. 323. old.). Az elmélet szerint a szelf kognitív reprezentációi hierarchiába szerveződnek, ebbe illeszkedik a szociális identitás is. Pólya ezt Tajfel elmélete „kognitív átfogalmazásának” hívja, holott pontosan annak az ellenkezője: ezt a tényt maga is megállapítja ugyan, de nem tartja szükségesnek, hogy részletesen foglalkozzon vele, holott kutatásának két fontos pilléréről van szó.

Ezután sorra veszi az identitásállapotot létrehozó tapasztalat (kognitív, önértékelési-motivációs és érzelmi) összetevőit. Megtudjuk, hogy a csoporthoz tartozást az asszimiláció és a megkülönböztetés ellentétes szükségletei befolyásolják: akarunk a csoporthoz tartozni, de nem túlságosan; továbbá azt is, hogy „az asszimilatív szükséglet kielégülése pozitívan korrelál a pozitív affektusokkal és negatívan a negatív affektusokkal” (23. old.). Az ilyesfajta mondatokba a nem szakmabeli érdeklődő csak belefárad,

elunja, márpedig az egész könyv ezen a nyelven íródott, ami még elfogadható volna, ha a szerző olykor lefordítaná, és az átfogalmazással egyszersmind jobban értelmezné is témáját. Ehelyett a pszichológiai kutatások eredményeinek felsoroló ismertetésével találkozunk.

A bemutatott kutatás célja annak felderítése volt, hogyan befolyásolja az aktuális identitásállapot – tehát a szociális identitás kognitív, önértékelési-motivációs és érzelmi összetevői – az élettörténeti elbeszélés szerkezetét, „narratív perspektíváját”, mely lehetővé teszi, hogy egy meghatározott egyedi nézőpontból mutassuk be egy történet tartalmát. Azért is érdemes az elbeszélés narratív struktúráját vizsgálni, mert „ritkán fordul elő, hogy a történet tartalma egyértelműen kifejezi az elbeszélés során érvényesített narratív perspektívát” (9. old.). A narratív perspektíva leírásának dimenziói: külső vagy belső; a szerző vagy az elbeszélő nézőpontját érvényesíti-e; milyen „téri és idői pozíciókkal bír”. Pólya az időbeli elhelyezést tartja központinak, mivel egy elbeszélésben a „körülmények stabilitását éppen perzisztens idői lokalizációjuk biztosítja” (40. old.). Az *elbeszélési* események idői síkjá, az elbeszélő verbális megnyilatkozásának ideje megkülönböztetendő az *elbeszél*t, tehát a múltbeli események idői síkjától. Ezek variálásával négy perspektívaforma adódik: a visszatekintő, az átélő, az újraátélő, illetve a metanormatív, amely utóbbi az elbeszélő aktuális mentális állapotát tükrözi. A perspektívaformákat a hozzájuk szisztematikusan kapcsolódó nyelvi jegyek közvetítik: igeidők, idői határozószók.

A kötet majd felét kitevő, kissé redundáns elméleti bevezető után a hipotézisek ismertetése következik, amelyek arra vonatkoznak, milyen perspektívaformát használ inkább a koherensebb, az intenzívebb érzelmeket magában foglaló identitásállapotú, illetve a magasabb önértékelésű személy, és

ez hogyan határozza meg magát az elbeszélést.

Pólya a fenyegetett szociális identitásra kíváncsi. Fenyegetés lehet „bármely gondolat, érzés, cselekvés vagy tapasztalat, amely megkérdőjelezi” az egyén identitását (55. old.). Ha a fenyegetés nem zárható ki, bekövetkezik az identitás rekonstrukciója, s a negatív tapasztalat feldolgozásában segít – narratív megközelítésből – az élettörténeti elbeszélés. Minél kidolgozottabb, koherensebb ez a narratívum, annál előbbre jár a szubjektum a traumafeldolgozás folyamatában. Pólya két vizsgálatot ismertet, az elsőt homoszexuális férfiak, IVF-kezelésben (*in vitro* fertilizáció) részesülő meddő nők és zsidó etnikai identitásúak körében folytatta. A férfiaknak a döntően negatív értékelésű homoszexuális (szociális) identitást kell vállalniuk, amely megkérdőjelezi a konszenzuális férfiidentitás-kategória jelentését. A nőknél pedig a női identitás kategória kérdőjeleződik meg. A szerző levezeti ugyanakkor e két csoport közti hasonlóságokat és különbségeket, például mindkét csoportnál igen magas a stressz szintje, ami a férfiaknál a homoszexualitás eltitkolásából és a társadalmi kirekesztésből táplálkozik, a nőknél pedig az addigi sikertelen megtermékenyülési kísérletekből. A későbbiekben sajnos a szerző alig tér vissza erre a kérdésre, a zsidó identitáshoz kapcsolódó problémakör ismertetésétől pedig eltekint.

Aprólékosan leírja viszont az eljárás menetét, a módszert (vizsgálati személyek, vizsgálati anyag, eszközök), továbbá az eredményeket számos táblázatban, kimerítően részletezve a megfelelő statisztikai eljárásokat (ami a nem szakmabelinek nem épp érdekesítő). Az eredmények értelmezése, ami már nem a számok nyelvén íródik, azonban nem nyúlik hosszúra. A 37 oldalas bevezető és a 10 oldalas hipotézisismertetés után 3 oldal jut a megvitátásra és további 5 a következtetések levonására. A vizsgálatból a kö-

vetkezőket tudjuk meg: kiderül, hogy a visszatekintő perspektívaformát azok használják, akik már feldolgozták a szociális identitásukat ért fenyegetést, és már nem „involválódnak érzelmileg a negatív tapasztalatba”. Az átélő forma használói épp ellenkezőleg: nem dolgozták fel a problémát. A meta-narratív perspektívaforma használói pedig még a feldolgozás szakaszában vannak. A perspektívaformák használata alapján tehát megállapítható, hogy az adott egyén éppen hol tart a szociális identitását ért fenyegetés feldolgozásában. Az ígéretesen induló vizsgálat és a diagnosztikai szintű kitekintés után azt várhatnánk, hogy a szerző jobban kifejtsse a kapott eredményeket vagy akár – ha már traumafeldolgozásról van szó – javaslatokat tegyen a terápiás vagy intervenció munká számára. Hiszen például az elméleti bevezetőben kitért az asszimiláció és az akkomodáció kérdésére (25. old), nevezetesen, hogy vagy többé-kevésbé zökkenőmentesen integrálhatók a tapasztalatok a narratív identitásba, vagy át kell dolgozni a meglévő rendszert (akkomodáció). Érdekes lett volna ide visszakötni a kapott eredményeket, például hogy hogyan lehetne a narratív strukturák folyamatos átalakítása a terápia eszköze, hogyan lehetne segítségül hívni a nyelvet, a megfogalmazást, akár az igeidőket a traumánarratívum kialakításakor stb. Ehelyett inkább teoretikus általánosságokat kapunk. Mindezek tükrében túlzottnak tűnik a bő lére eresztett bevezető, amelynek csak töredékéhez kapcsolódik az egyébként gondolatébresztő konkrét kutatás.

Az olvasó úgy érezheti, hogy ha már könyvnyi terjedelműre rúg egy vizsgálat ismertetése, akkor témáját átfogóan és komplexen kellene megjelenítenie. Ehelyett Pólya Tibor munkája kissé meglepő: egy könyvre számított, de egy pszichológiai szakdolgozatot kap, annak minden ismérvével a szerkezeti felépítéstől a nyelvhasználatig, a kötelező statisztikák korrekt végigve-

zetésétől a hipotézisvizsgálatokig. Ha a könyv kizárólag szakembereknek íródott is, joggal várhatnánk a kutatás szakdolgozat-formáról könyvformára hozatalát, az ennek megfelelő kifejtett, alapos lezárással együtt. Hiába izgalmas a téma és érdekelhetne szélesebb olvasóközönséget, tárgyalása ebben a formában a laikusoknak fogyaszthatatlan és élvezhetetlen. Ugyanakkor a szakmabeliekben is joggal merülhet fel a kérdés: miért önálló könyvként, s nem egy tanulmánygyűjtemény tizenöt tétele közül az egyikként látott napvilágot, s miért is kell 1680 forintot kifizetni két, átlagban 50 fős vizsgálat eredményeinek a megismeréséhez?

PINTÉR JUDIT NÓRA

Szakadát István (syi): Egyben az egész egytől egyig

*Typotex, Budapest, 2007. 340 oldal,
3500 Ft (Új média re:mix)*

Az ókori mondás úgy tartja, hogy navigare, Szakadát István szerint az „új korban” már inquirere necesse est. „A »tudni mit« és a »tudni hogyan« mellett a digitális világban új készséget kell elsajátítanunk, ami az új média hívószava is lehet: tudni hol.” (319. old.) Az *Egyben az egész egytől egyig* című könyv azonban nem pusztán a számítógépes információkeresést vizsgálja, hanem mérnöki és társadalomtudományi szempontokat szem előtt tartva azt is, hogy a digitális média nyújtotta interaktív információszerzés hogyan hat az emberi kommunikációra.

A hálózati kommunikációban érvényesülő, technika és társadalom közötti kölcsönhatás elemzéséhez, amelyre a könyv utolsó negyedét al-

kotó második (*Média remix*) fejezetben kerül sor, az első, *Média mix* című részben kapunk kommunikációtudományi bevezetőt. Az alapvetően matematikai Shannon(-Weaver)-modell, mivel az információcsere hatékonyságának fokozására alkották meg, a kommunikáció elemeit csak technikai szempontból vizsgálja. Bemutatja a kódolt üzenet lineáris útját a feladótól a csatornán keresztül a vevőig, aki dekódolja a jeleket, és kiszűri az információra rakódó zajokat, de segítségével már nem tudjuk leírni például a nem lineáris, interaktív vagy a teret és az időt áthidaló kommunikációt, és nem mond semmit a kommunikátorok közötti viszonyról és az üzenetek típusairól sem.

Az üzenetek Szakadát szerint háromféle szempontból tipizálhatók: egyrészt az üzenetküldésben és -fogadásban mozgósított kétfajta tudás (tudni mit és tudni hogyan), másrészt az üzenetküldés célja, harmadrészt az üzenet befogadásának fizikai-mentális feltételei alapján. Érzékszerveink közül a hallás és a látás teszi lehetővé a tudatos kommunikációt; ehhez igazodva a hagyományosan megkülönböztetett információtípusok: a szöveg, az álló- és a mozgókép, valamint a hang. A szöveg kategóriáját Szakadát tovább bontja írásra és beszédre, emellett újabb információtípust is megjelöl: az adatbázist, amely már nem egyszerűen szintaktikai strukturálást tesz lehetővé, ahogyan az írás és a beszéd, hanem a szöveget alkotó szavak, illetve mondatok között szemantikai strukturálást is.

E kommunikációs modellből hiányzik annak a hordozónak a megjelölése is, amely révén az üzenet információ-tartalma eljut a címzethez – e kettő egysége a dokumentum. A dokumentumkommunikáció előnye, hogy az üzenetnek nem egyetlen, hanem számos példányát lehet egyszerre terjeszteni, például egy koncertfelvételt DVD-n. A dokumentumok per definitionem azért készülnek, hogy az általuk